

Севаст'янова О.А. Студентська молодь в контексті соціалізаційних виховних впливів у вищому навчальному закладі / О.А.Севаст'янова // Сучасні педагогічні технології підготовки майбутніх учителів в умовах ступеневої освіти: матеріали регіональної науково - практичної конференції (м. Стаханов, 25 квітня 2013р.); ВП « Стахановський навчальний комплекс Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.» - Стаханов: Вид-во ДЗ « ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. – 292с.

УДК 371.134

Анотація. У статті проаналізовано прискорення темпів соціально-економічного розвитку суспільства, розширення можливостей політичного й соціального вибору людей не тільки визначають специфіку розвитку різних соціальних груп, але й загострюють проблему суб'єктного розвитку особистості. Найважливішим завданням вищої школи України в цих умовах формування спрямованості фахівця на безперервне професійне самовдосконалення, готовності до ускладненої креативної діяльності, що можливе у випадку, якщо студент на всіх етапах підготовки постає як суб'єкт навчально-професійної й соціальної діяльності.

Ключеві слова: особистість, соціальна діяльність,

Студентська молодь в контексті соціалізаційних виховних впливів у вищому навчальному закладі.

Прискорення темпів соціально-економічного розвитку суспільства, розширення можливостей політичного й соціального вибору людей не тільки визначають специфіку розвитку різних соціальних груп, але й загострюють проблему суб'єктного розвитку особистості. Процеси ідентифікації, самовизначення, встановлення оптимальних взаємозв'язків із соціумом, позитивних впливів на визначення стратегічних та тактичних цілей та дій по їх досягненню знаходяться ще в досить аморфному стані і вирізняються непослідовністю, нелогічністю та емоційністю майже у всіх соціальних груп. Повністю це стосується студентства як специфічної соціальної групи.

Найважливішим завданням вищої школи України в цих умовах формування спрямованості фахівця на безперервне професійне самовдосконалення, готовності до ускладненої креативної діяльності, що можливе у випадку, якщо студент на всіх етапах підготовки постає як суб'єкт навчально-професійної й соціальної діяльності. Досягти цього можна у випадку, якщо буде забезпечено суб'єктивізацію всього навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Завдання це не однозначного характеру, воно скоріше з тих завдань, які визначатимуть розвиток вищої освіти на багато років, про що свідчать публікації останнього часу, у яких все виразніше звучить думка, що «метою студента є потреба стати суб'єктом освітньої діяльності, яка в сукупності з цінностями й домінуючими мотивами постає системоутворюючим чинником самого розвитку особистості майбутнього професіонала» [1, с. 72].

На відміну від загально-педагогічної, суб'єктна проблематика у вищій школі взагалі представлена вкрай бідно, а наявні роботи відрізняються декларативністю й поверховістю. Серед наукових праць, присвячених цій проблемі, важливими для нас є дослідження М. Боритка, Л. Виготського, В. Давидова, Д. Леонтьєва, Ф. Мухаметзянова, А. Орлова, С. Савченка, М. Сергеева, З. Хабилова, В. Циба. У зв'язку з цим виникає необхідність

докладно розглянути специфіку суб'єктності особистості студента як особливого соціально-психологічного феномена й специфіку його реалізації в системі вищої освіти.

За поняттям суб'єктності стоїть реальна теоретична й практична проблема - як перетворити студента вищого навчального закладу в справжнього суб'єкта, професійної й соціальної діяльності.

При цьому в результаті теоретичного аналізу слід відповісти на головне питання: чи в змозі студент у процесі соціалізації стати повноцінним суб'єктом у взаємовідношенні з навколишньою дійсністю, чи він залишається слухняним знаряддям соціальної стихії, а його можливості не підуть далі відтворювання штампів соціально - прийнятної поведінки?

Метою даної статі є розгляд студентської молоді саме як суб'єкта виховного процесу. Необхідно виявити взаємозв'язок між суб'єктністю особистості студента й рівнем її соціалізованості особистості, який базується на поєднанні соціальної абстракції, представленій на рівні соціуму, з індивідуальними особливостями, вираженими через суб'єктне начало. Простежити динаміку розвитку цього поняття в історичній ретроспективі, визначити педагогічні умови, які забезпечують формування суб'єктності особи у виховному процесі вищої школи.

В умовах гуманістичної освітньої парадигми формування суб'єктності є провідною цільовою настановою, що розкривається у виховному процесі вищої школи. Студент і студентство як соціальна група і як об'єкт психолого-педагогічного дослідження - поняття різні. Соціолога цікавлять загальні ознаки студентства, а для педагога-дослідника студент постає учасником освітнього процесу.

М. Боритко підкреслював, що суб'єктом не можна стати, їм можна лише ставати, оскільки суб'єктність полягає в саморозвитку, самоутвердженні, які в ситуаціях виховання протікають у формі самопізнання людини, самооцінки, усвідомлення себе, своїх особливостей, можливостей, достоїнств, недоліків [2].

На думку більшості дослідників, сама ідея перетворення того, хто навчається, з об'єкта виховних дій у рівноправний суб'єкт навчального процесу виникла в середині ХХ ст. Проте до сьогодні вона не може вважатися ні до кінця реалізованою на практиці, ні повністю теоретично розробленою.

Так, підкреслюючи активну роль вихованця у виховному процесі, Л. Виготський писав, що «найменше слід уявляти собі виховний процес як односторонньо активний і приписувати всю без залишку активність середовищу, зводячи нанівець активність самого учня. Виховний процес виявляється активним: активний учень, активний вчитель, активне укладене між ними середовище» [3, с. 89].

Д. Леонтьєв вважав, що в основі формування суб'єктних якостей особистості лежить свобода, яка «по-перше, є усвідомленою активністю, по-друге, опосередкованою ціннісним «для чого» і, по-третє, активністю повністю керованою самим суб'єктом» [4, с. 51].

Важливу якість суб'єктної особистості відзначав В. Давидов. Він зокрема підкреслював, що суб'єктна особистість «має здатність діяти на власне переконання в складних ситуаціях, протистояти несприятливим обставинам, не боячись втручатися в перебіг подій, проявляючи тверду волю й характер і приймаючи на себе всю соціальну відповідальність за можливі наслідки» [5, с. 57].

Стати суб'єктом певної діяльності – означає освоїти цю діяльність в усіх її можливих формах, набути здатність до її здійснення у стандартних ситуаціях і творчого застосування принципів цієї діяльності у нестандартних, непередбачених обставинах. Для людини як суб'єкта діяльності дуже важливим є позитивне власне ставлення до цієї діяльності.

Великий інтерес в плані визначення сутнісних характеристик суб'єктності являє собою особистість студента, по-перше тому, що студентство становить собою особливу соціальну групу. Отже, суб'єктність у студентів повинна теж мати певні особливості. По-друге, студентство є резервом національних інтелектуальних, політичних, культурних,

бізнесових еліт. Тому дуже актуальною задачею, на наш погляд, є визначення особливостей суб'єктності сучасного студента та специфіки її формування в умовах вищого навчального закладу.

Водночас проблема дослідження суб'єктного начала в особистості студента не завжди може бути зрозумілою однозначно. У сучасній літературі трапляються приклади, коли суб'єктність відривається від морально-етичних якостей особистості й стає самостійним феноменом, для якого не існує соціальних обмежень. У цьому сенсі показовою є думка А. Орлова, який вважає, що «справжній суб'єкт життя існує незалежно й поза всякими соціальними нормами, стереотипами, ціннісними системами» [6].

М. Боритко, відзначаючи сутність суб'єктного начала в людині, пов'язує його з соціальною складовою. «Якщо особистість і індивідуальність - це два способи буття в суспільстві, - пише автор, то суб'єктність ми уявляємо як єдність цих двох аспектів. Насправді, не можна стверджувати своє самозвеличення, не будучи виділеним із середовища, але також не видається можливим конструктивне самоутвердження без ідентифікації з середовищем» [2].

Як бачимо, із запропонованого визначення, сучасні уявлення про суб'єктність розширилися й тепер включають не тільки поведінкові характеристики, але й планування життєдіяльності, прогнозування її результатів.

С. Савченко, вважає, що в «педагогічній науці суб'єкт розуміється не як окрема людина чи група, а як особливий психологічний стан особистості. Такий стан, на жаль, не постійний, і для його виникнення необхідні спеціальні умови. Правильним є твердження про те, що суб'єктність особистості не є характеристикою постійною, вона лише буває» [7]. Значущість суб'єктності, яка орієнтується на особистість студента й вбирає в себе всі умови й обставини педагогічної діяльності.

Принципова відмінність формування суб'єктних якостей у рамках загальної педагогіки від педагогіки соціальної полягає в тому, що цей процес відбувається не в закритому педагогічному середовищі, а у своєрідному соціокультурному просторі. Він відкритий для зовнішніх впливів і негативної, і позитивної спрямованості. Така діяльність є соціально-педагогічною, особливість якої полягає в тому, щоб, з одного боку, «забезпечити соціалізацію особистості в системі взаємодії з соціумом» [8, с. 187], з іншого «оптимізувати механізми реалізації життєвих сил і соціальної суб'єктності індивідів» [9, с. 95].

Виховний процес у ВНЗ повинен зводитися до спільного пошуку цінностей, значень, поведінкових стереотипів, причому відбувається це не в рафінованому педагогічному просторі, а в справжньому житті, у конкретних видах діяльності, у спілкуванні й полікультурному діалозі. Ці процеси складають соціально-педагогічний зміст виховного процесу у ВНЗ. Л. Аксьонова, вважає, що «соціально-педагогічну діяльність необхідно розглядати як діяльність суб'єкта з перетворення соціальної ситуації, явища в соціумі відповідно педагогічним цілям і завданням» [10, с. 19].

Виховний процес у ВНЗ, а отже й процес формування суб'єктних якостей студентської особистості розглядається в контексті соціалізації. До складу соціального компоненту виховного процесу включаємо: по-перше, самого студента, який одночасно є навколишнім середовищем для інших студентів; по-друге, систему соціальних зв'язків, що функціонують в освітньому просторі; по-третє, різноманіття зовнішніх соціальних впливів. Отже, сам вищий навчальний заклад розглядається як локальна соціокультурна система, своєрідна модель соціальних відносин, які безпосередньо формують суб'єктність студентської особистості.

Таким чином, у контексті соціально-педагогічного підходу виховання із системи розрізнених актів-заходів трансформується в процес створення соціокультурного виховного простору, під яким розуміється спеціально організоване виховне середовище й проєктовані в ньому соціально-педагогічні умови, що забезпечують сходження особистості до суб'єктності й тим самим й успішну соціалізацію.

Роль педагога у формуванні суб'єктності студентів підкреслювали різні автори. Так, Л. Клінберг своє розуміння суб'єктності ставить у залежність від ролі викладача в спілкуванні з вихованцем: «Учень є суб'єкт процесу засвоєння такою мірою, якою він скоює його під керівництвом викладача», тобто рівень суб'єктності тих, хто вчиться, визначається мірою допомоги викладача. [11, с. 13].

Суб'єктна позиція особистості, на думку М. Боритка, має достатньо складну структуру. Її основу складає три взаємозумовлені складові:

1. Емоційно-смилова, яка забезпечує функції саморозуміння й саморозвитку. Вона визначає морально-етичні уявлення людини, пов'язані із способом задоволення й фундаментальних потреб.

2. Діяльнісно-ціннісна, спрямована на реалізацію самооцінки й саморозвитку. Вона визначає світоглядний аспект.

3. Поведінково-нормативна, завдяки якій відбувається самоутвердження й самореалізація в різних видах діяльності й поведінки. Її результат визначає студента як суб'єкта культурноосвітнього процесу [2].

Проблема формування суб'єктності студентської особистості не може бути до кінця зрозумілою, якщо не звернутися до характеристики такої важливої й складової, як суб'єктний (особистий) досвід студента. Суб'єктність студента формується в процесі його активності в суспільно-корисній діяльності, але процес цього формування може бути успішним у випадку, якщо в його основу буде покладено особистий досвід студента.

Суб'єктний досвід студента - утворення достатньо складне. У ньому як складові присутні такі компоненти: сукупність уявлень студента про сутність навчання у ВНЗ; сформована внутрішня позиція щодо навчально-виховного процесу, емоційно-ціннісні прояви, що виникають під час навчального процесу; стереотипні поведінкові реакції на різні ситуації. Це досвід виконання особових функцій, зміст яких може бути представлений по-різному, залежно від того, яку програму проектує вихователь.

Суб'єктність особистості студента обумовлена рівнем її соціалізації. У процесі соціалізації: відбувається структуризація сфери самосвідомості особистості, що охоплює такі стадії: 1) засвоєння субкультурних норм студентського життя шляхом входження особистості в нове для неї студентське середовище; 2) формування й корекція світоглядних поглядів, заснованих на отриманому в процесі навчання відчутті належності до особливого соціального прошарку - інтелігенції; 3) продовження формування соціогенних потреб і корекція наявних соціогенних якостей (воля, мотиви, риси вдачі та ін.); 4) створення власної соціалізаційної траєкторії, що включає й процес навчання у ВНЗ, і перспективи після вузівської життєдіяльності

Таким чином, рівень розвитку суб'єктності особистості визначає й рівень її соціалізованості. Які ж якості й властивості особистості студента можуть свідчити про наявність у нього певного рівня суб'єктності?

Так, В. Циба вважає, що суб'єктність особистості визначається наявністю в неї таких якостей:

– ступінь свободи в прийнятті рішень під час задоволення власних матеріальних і духовних потреб у взаємодії: з іншими суб'єктами;

– свідомо активність суб'єкта в конструктивній діяльності; приватна власність на майно і наявність вартісних резервів; статус у кожному соціальному інституті (трудоному колективі, громадській організації, аматорській студії, сім'ї т. ін.);

– моральні й правові, формальні й неформальні регламенти (права й обов'язки відповідно до статусів організацій, правил і звичаїв спільнот, до яких належить суб'єкт) [12, с. 136-137].

Спроби визначити сутність суб'єктності робили різні автори. М. Сергеев, вважає, що основними рисами особистості як суб'єкта діяльності є:

По-перше, здатність не тільки привласнювати світ предметів та ідей, але й проводити їх, перетворювати, творити такими методами:

- усвідомленням і прийняттям мети, завдань, установок діяльності на сучасному й майбутньому етапах;
- володінням основними необхідними процедурами, вміннями й основами реалізації діяльності;
- розумінням власної значущості для інших людей, відповідальності за результати своєї діяльності;
- здібністю до рефлексії, потребою в ній як необхідній умові свідомого регулювання власної поведінки.

По-друге, активна позиція особистості, починаючи від активного цілепокладання операції й конструктивного коригування способів діяльності в усіх ситуаціях і закінчуючи прагненням і здатністю критично й інноваційно рефлексувати й прогнозувати результати діяльності й відносин.

По-третє свобода особистості, коли в процесі діяльності детермінація дій відбувається в самій людині, а не в зовнішній реальності .

По-четверте, внутрішня незалежність від «зовнішнього світу», зовнішніх впливів, незалежність не в значенні ігнорування, а в значенні стійкості поглядів, переконань значень, мотивів [13, с. 71173].

Педагогічними умовами, що забезпечують формування суб'єктності особистості у виховному процесі вищої школи, є:

- включення студентів у вирішення проблем соціальних відносин у реальних та імітованих ситуаціях;
- діагностика вольової готовності до прийняття відповідальних рішень;
- формування адекватної позиції в різних соціальних ситуаціях;
- надання педагогічної підтримки під час аналізу проблем соціальних відносин;
- проектування варіантів поведінки в складних життєвих ситуаціях.

Таким чином, аналіз феномена суб'єктності студента в соціально-педагогічному аспекті дозволяє резюмувати:

- студент, який розглядається як суб'єкт, - це особистість, що є джерелом діяльності, має мотив цієї діяльності, володіє задумом і засобами для її реалізації; зацікавлена в її результатах і несе за них відповідальність;

– з урахуванням вікових особливостей студент, який є суб'єктом, - це індивідуальність, яка в процесі навчання у ВНЗ нарощує власний суб'єктний потенціал, що самостверджується;

– суб'єктність особистості - це не індивід, а його певний психологічний стан. Явище суб'єктності не очевидне й передбачає створення певних умов. Суб'єктність не є якістю постійною, суб'єктність буває;

– умовою суб'єктності є наявність індивіда усвідомленої мети й мотиву, причому мотиву саме тієї діяльності, у яку він включений своєю активністю;

– як провідна ідея сучасної педагогіки постає необхідність перетворення студента з переважно об'єкта навчально-виховного процесу в його суб'єкт, а професійне виховання розуміється як «сходження до суб'єктності». Або, за висловом В. Серикова, «становлення дитини суб'єктом - це не момент виховання, а суть його» [14, с. 165].

Отже, аналіз показує, що процес становлення студента як суб'єкта діяльності є досить складним, але й дуже важливим. Специфічною особливістю суб'єктивізації студента є те, що вона проходить через становлення його як суб'єкта навчальної діяльності, як головної сфери діяльності майбутнього фахівця. Тому проблема нашої наукової розвідки є дуже актуальною, особливо в світлі спрямування України до Болонського процесу і загалом до європейських стандартів освіти.

Подальшого дослідження, на нашу думку, потребують питання чіткого визначення основних напрямків виховної роботи зі студентами; аналіз соціалізуючого потенціалу спільної позанавчальної діяльності студентів і викладачів; розробка ефективної системи соціалізації студентів у виховному процесі ВНЗ.

Література

1. **Мухаметзянова Ф.Г., Хабилова З.Г.** Субъектность студента: мифы и реалии / Ф.Г. Мухаметзянова, З.Г. Хабилова // Педагогические проблемы становления субъектности школьника, студента, педагога в системе непрерывного образования. - Волгоград, 2003. - вып. 15. - С. 69-75.
2. **Борытко Н.М.** В пространстве воспитательной деятельности: монография / Н.М. Борытко. Волгоград: Перемена, 200]. 181 с.
3. **Выготский Л.С.** Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. - М.: Педагогика, 1991. - 480 с.
4. **Леонтьев Д.А.** Очерк психологии личности / Д.А. Леонтьев. - 2-е изд. - М.: Смысл, 1997. - 64 с.
5. **Давыдов В.В.** Теория развивающего обучения / В.В.Давыдов. - М.: ИНТОР, 1996. - 544 с.
6. **Орлов А.Б.** Личность и сущность: внешнее и внутреннее «Я» человека / А.Б. Орлов // Вопросы психологии. P1995. - NQ2. - С.5-19.
7. Субъектность личности в контексте социально-педагогического подхода // Соц. педагогіка: теорія і практика. - 2005. - NQ3. - С. 9-13.
8. **Гурьянова М.П.** Сельская школа и социальная педагогика/ [пособие для педагогов] / н.п. Гурьянова. Ми.: Амалгфея, 2000. - С.187.
9. **Гуслякова Г.** Основы теории социальной работы / Г. Гуслякова, Е. Холостова. - М.: Академия, 1997. -] 86 с.
10. **Сороковых Г.В.** Субъектно-деятельностный подход к личностно-профессиональному развитию студентов / Г.В. Сороковых // Педагогика. - 2004. - NQ]. - С. 62-68.
11. **Гришина С.Б.** Формирование субъектности студентов на начальном этапе профессиональной подготовки (на примере обучения иностранному языку): автореф. дис канд. пед. наук. - Волгоград, 2005. - 24 с.
12. **Циба В.Т.** Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз)/ [навч. посіб.] / В.Т. Циба. - К.: МАУП, 2000. - 152 с.
13. **Сергеев Н.К.** Непрерывное педагогическое образование: концепция и технологии учебно-научно-педагогических комплексов. (Вопр. теории): монография / Н.К. Сергеев. - СПб.; Волгоград : Перемена, 1997. - С. 7]-73.
14. **Сериков В.В.** Образование и личность: теория и проектирования педагогических систем / В.В. Сериков. - М.: Логос,1999. - 272 с.